

به نام خدا

بررسی آرای عرفانی حکیم نظامی گنجوی

مؤلف :

بهمن میرزائی

انتشارات ارسطو

(سازمان چاپ و نشر ایران - ۱۴۰۳)

نسخه الکترونیکی این اثر در سایت سازمان چاپ و نشر ایران و اپلیکیشن کتاب رسان موجود می باشد

chaponashr.ir

سرشناسه: میرزائی، بهمن، ۱۳۴۹
عنوان و نام پدیدآور: بررسی آرای عرفانی حکیم نظامی گنجوی / مولف بهمن میرزائی.
مشخصات نشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری: ۲۵۱ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۰۳۵-۶
وضعیت فهرست نویسی: فیفا
موضوع: حکیم نظامی گنجوی - بررسی آرای عرفانی
رده بندی کنگره: PNY۱۴۴
رده بندی دیویی: ۸۰۹/۲۰۵
شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۹۳۸۵۶
اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیفا

نام کتاب: بررسی آرای عرفانی حکیم نظامی گنجوی
مولف: بهمن میرزائی
ناشر: انتشارات ارسطو (سازمان چاپ و نشر ایران)
صفحه آرای، تنظیم و طرح جلد: پروانه مهاجر
تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۳
چاپ: زبرجد
قیمت: ۲۵۱۰۰۰ تومان
فروش نسخه الکترونیکی - کتاب‌رسان:
<https://chaponashr.ir/ketabresan>
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۴۰۸-۰۳۵-۶
تلفن مرکز بخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵
www.chaponashr.ir

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده.....	۵
مقدمه.....	۱۱
نام و نسب و ولادتگاه نظامی:	۱۹
خانواده نظامی:	۲۴
مقام ادبی نظامی:	۲۶
آثار نظامی:	۲۹
الف) مخزن الاسرار	۳۰
ب) خسرو و شیرین	۳۰
ج) لیلی و مجنون	۳۲
د) هفت پیکر	۳۳
هـ) اسکندرنامه	۳۵
مقام علمی نظامی:	۳۹
سبک شعری نظامی	۴۳
سبک گفتار عرفانی	۴۶
اثرپذیری و تأثیر وی بر شاعران دیگر	۴۸
ترجیع‌بند معروف سعدی:	۵۰

۵۲ عقاید نظامی:
۵۵ در تاریخ کمبریج آمده است:
۵۷ آراء و افکار نظامی
۸۰ جایگاه پند و اندرز در ادب فارسی:
۸۴ نصایح بزرگان دین
۹۴ پشتوانه قرانی و روایی پند و اندرزهای نظامی
۱۰۲ جناب لقمان و هفت هزار کلمه از حکمت:
۱۲۰ پیوند ادب و عرفان
۱۲۵ عرفان نظری:
۱۲۶ توحید
۱۷۳ عشق:
۱۸۷ مجنون می گوید:
۱۹۷ تجلی:
۲۲۱ مقام نبوت:
۲۳۲ مقام ولایت
۲۳۸ عقل:
۲۴۱ عرفان عملی:
۲۴۲ نتیجه گیری و پیشنهاد:
۲۴۷ منابع

چکیده

حکیم نظامی گنجوی یکی از برجسته‌ترین شاعران و نویسندگان زبان فارسی است که در قرن ششم هجری (قرن دوازدهم میلادی) می‌زیست. او در شهر گنجه، واقع در جمهوری آذربایجان کنونی، به دنیا آمد و بخش عمده‌ای از عمر خود را در همان‌جا گذراند. نظامی از معدود شاعرانی است که توانسته است با خلق آثاری منحصر به فرد و ماندگار، تأثیر عمیقی بر ادبیات فارسی بگذارد.

نظامی گنجوی بیشتر به خاطر پنج گنج یا خمسه مشهور است که شامل پنج مثنوی با نام‌های مخزن‌الاسرار، خسرو و شیرین، لیلی و مجنون، هفت‌پیکر و اسکندرنامه است. این آثار نه تنها به لحاظ ادبی، بلکه به لحاظ محتوایی نیز شاهکارهایی بی‌بدیل در ادبیات فارسی به شمار می‌روند.

اولین مثنوی از خمسه، مخزن‌الاسرار، اثری فلسفی و عرفانی است که در قالب ابیات موزون به مسائل مختلفی چون اخلاق، دین و فلسفه می‌پردازد. این اثر به وضوح نشان‌دهنده دانش و حکمت گسترده نظامی در زمینه‌های مختلف است.

دومین مثنوی، خسرو و شیرین، داستانی عاشقانه و حماسی است که عشق بین خسرو پرویز، شاهنشاه ساسانی، و شیرین، شاهزاده ارمنی، را روایت

می‌کند. این داستان با ظرافت و دقت فراوان نگاشته شده و نشان‌دهنده توانایی بی‌نظیر نظامی در خلق شخصیت‌های جذاب و پیچیده است.

سومین مثنوی، لیلی و مجنون، داستان عاشقانه‌ای است که ریشه در فرهنگ عرب دارد و نظامی آن را به شکلی هنرمندانه به نظم درآورده است. این اثر، عشق پاک و عمیق میان لیلی و مجنون را به تصویر می‌کشد و از برجسته‌ترین آثار عاشقانه ادب فارسی محسوب می‌شود.

چهارمین مثنوی، هفت‌پیکر، داستانی نمادین و تمثیلی است که زندگی بهرام گور، یکی از شاهان ساسانی، را روایت می‌کند. این اثر با ساختاری منحصر به فرد و داستان‌های درون‌داستانی، از شاهکارهای ادبیات تمثیلی به شمار می‌رود.

پنجمین و آخرین مثنوی از خمسه، اسکندرنامه، به زندگی و فتوحات اسکندر مقدونی می‌پردازد و شامل دو بخش شرفنامه و اقبالنامه است. این اثر به گونه‌ای حماسی و فلسفی، زندگی این شخصیت تاریخی را بازگو می‌کند و اندیشه‌های حکیمانه نظامی را در خود جای داده است.

نظامی گنجوی در کنار خلق این آثار بزرگ، به نوآوری‌های زیادی در شعر فارسی دست زده است. او با استفاده از تصاویر بکر و زبانی روان و ساده، توانست سبکی جدید و متمایز در شعر فارسی ایجاد کند که تأثیرات آن تا به امروز باقی مانده است.

یکی از ویژگی‌های برجسته اشعار نظامی، توجه به جزئیات و توصیفات دقیق و شاعرانه است. او با مهارت خاصی توانسته است صحنه‌ها و وقایع را

به گونه‌ای به تصویر بکشد که خواننده احساس می‌کند خود در میان داستان حضور دارد.

نظامی همچنین به دلیل استفاده از زبان ساده و قابل فهم برای همه طبقات جامعه، در میان مردم بسیار محبوب بود. اشعار او به راحتی توسط عموم مردم درک می‌شد و این امر به محبوبیت و ماندگاری آثار او کمک شایانی کرد.

حکیم نظامی گنجوی علاوه بر توانایی‌های شاعری، دانش و اطلاعات گسترده‌ای در زمینه‌های مختلف علمی و فلسفی داشت. این دانش وسیع او به وضوح در آثارش منعکس شده است و خواننده می‌تواند با مطالعه آثار او، به عمق دانش و حکمت او پی ببرد.

نظامی در آثارش به مسائل اخلاقی و انسانی نیز توجه ویژه‌ای داشت و همواره تلاش می‌کرد تا با بهره‌گیری از داستان‌ها و شخصیت‌هایش، پیام‌های اخلاقی و انسانی را به خواننده منتقل کند. این امر نشان‌دهنده توجه عمیق او به ارزش‌های انسانی و اخلاقی است.

یکی از دلایل اصلی ماندگاری نظامی در تاریخ ادبیات فارسی، توانایی او در ترکیب داستان‌سرایی با مسائل فلسفی و عرفانی است. او با بهره‌گیری از این ترکیب منحصر به فرد، توانسته است آثاری را خلق کند که هم از نظر ادبی و هم از نظر محتوایی ارزشمند و ماندگار باشند.

نظامی گنجوی به‌عنوان یکی از بزرگترین شاعران و نویسندگان فارسی‌زبان، تأثیر بسزایی بر شاعران و نویسندگان بعد از خود گذاشته است. بسیاری از

شاعران بزرگ بعد از او، از سبک و شیوه او در شعر خود بهره گرفته‌اند و او را به‌عنوان الگویی برجسته در نظر داشته‌اند.

با گذشت قرن‌ها از زمان حیات نظامی، آثار او همچنان خوانده می‌شوند و مورد توجه علاقه‌مندان به ادبیات فارسی قرار دارند. این امر نشان‌دهنده ماندگاری و جاودانگی آثار او در فرهنگ و ادبیات فارسی است.

نظامی گنجوی نه تنها در ادبیات فارسی، بلکه در ادبیات جهان نیز شناخته شده است و آثار او به زبان‌های مختلف ترجمه شده‌اند. این موضوع نشان‌دهنده ارزش جهانی و بین‌المللی آثار این شاعر بزرگ است.

در نهایت، حکیم نظامی گنجوی به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین و تاثیرگذارترین شاعران و نویسندگان تاریخ ادبیات فارسی، همواره در یادها خواهد ماند و آثار او همچنان الهام‌بخش نسل‌های آینده خواهد بود. این شاعر بزرگ با آثار ماندگار خود، نه تنها به غنای ادبیات فارسی افزوده، بلکه میراثی ارزشمند و جاودانه از خود به جای گذاشته است.

با لذت! این بار به برخی جنبه‌های تخصصی‌تر درباره حکیم نظامی گنجوی می‌پردازیم:

۱. نظامی گنجوی و تأثیرگذاری در ادبیات فارسی: حکیم نظامی گنجوی به‌عنوان یکی از شاعران برجسته و تأثیرگذار در تاریخ ادبیات فارسی شناخته می‌شود. آثار او نه تنها بر ادبیات فارسی بلکه بر ادبیات جهان نیز تأثیرگذار بوده‌اند. سبک شعری نظامی، با غنای مضامین فلسفی، انسانی، عاشقانه و تاریخی، او را به یکی از مهم‌ترین شاعران دوره‌های وسطی میان‌هاینت می‌کند.

۲. تأثیر نظامی بر شعرای بعدی: آثار نظامی گنجوی تأثیر بسزایی بر شاعران بعد از خود گذاشته است. شاعرانی چون حافظ، سعدی، و مولوی از آثار و سبک شعری او الهام گرفته‌اند و او را به‌عنوان الگویی برجسته در شعر فارسی می‌شناسند.

۳. تنوع موضوعات در آثار: نظامی گنجوی در آثار خود به تنوع موضوعات بسیاری پرداخته است. از مسائل فلسفی و عرفانی گرفته تا داستان‌های عاشقانه، تاریخی و ملی، تمامی این موضوعات در آثار او به‌شکلی جذاب و شگفت‌آور مطرح شده‌اند.

۴. زبان و فنون شعری: استفاده از زبان ساده و قابل‌فهم در کنار استفاده از تصاویر شعری زیبا و فنون شعری چون مجاز، تشبیه، استعاره و...، نظامی را به یکی از شاعران برجسته بازمی‌دارد که آثارش همچنان در دل‌های خوانندگان مورد توجه قرار می‌گیرد.

۵. نقد اجتماعی و سیاسی: در آثارش، نظامی گنجوی به نقد اجتماعی و سیاسی نیز پرداخته است. او مسائلی چون عدالت، استبداد، و ظلم را از دیدگاه‌های مختلف مورد بررسی قرار داده و در برخی از آثارش به تقویت اراده و آگاهی اجتماعی مخاطبان خود کمک کرده است.

۶. تأثیر آثار دینی در ادبیات: نظامی در آثارش از داستان‌ها و مثنوی‌های دینی نیز بهره برده است. او مسائل مربوط به دین و ایمان را با زبانی زیبا و قابل‌فهم برای عموم مخاطبان خود مطرح کرده و تأثیر گذاری چشمگیری در فرهنگ و ادبیات فارسی داشته است.

۷. نظامی و معماری زبانی: زبان نظامی بسیار پرداخته به زیبایی و صحنه‌سازی است. او با استفاده از تصاویر زیبا و زبان شاعرانه، دنیایی از حس و احساسات را برای خواننده خلق می‌کند که او را به عمق داستان و مفهوم آثارش جذب می‌کند.

۸. نظامی و فلسفه و عرفان: ابعاد فلسفی و عرفانی در آثار نظامی گنجوی بسیار چشمگیر است. او مسائلی چون معنای وجود، عشق الهی، و معرفت را در آثارش بررسی کرده و با استفاده از زبان شعری زیبا و فلسفی، به ارائه دیدگاه‌هایی جدید در این زمینه می‌پردازد.

مقدمه

گنجوی یکی از برجسته‌ترین شاعران و نویسندگان تاریخ ادبیات فارسی است که در قرن ششم هجری میلادی فعالیت می‌کرد. نام وی به طور جدی در بین دوستداران ادبیات به خصوص شاعری به چشم می‌خورد، زیرا آثار او همواره مورد توجه واقع شده و به‌عنوان یکی از پیشوایان ادبیات فارسی شناخته می‌شود.

گنجوی با زبانی زیبا و شاعرانه، از مسائل عمیق فلسفی و عرفانی تا داستان‌های عاشقانه و تاریخی را به تصویر می‌کشد. آثار وی معمولاً شامل مثنوی‌هایی هستند که هر کدام از آنها دارای یک داستان غنی و پیچیده، پر از نکته‌های اخلاقی و فلسفی است.

گنجوی با استفاده از زبان ساده و قابل‌فهم، توانسته است خواننده را به دنیای خود جذب کند و احساسات و افکارش را به شکلی عمیق و صادقانه انتقال دهد. او به طور هم‌زمان موفق به انتقال پیام‌های انسانی و اخلاقی به خواننده می‌شود و به این ترتیب آثارش بیش از ادبیات تنها به‌عنوان شاهکارهای ادبی، بلکه به‌عنوان یک مرآت برای تأملات انسانی مورد توجه قرار می‌گیرند.

با توجه به ارزش و تأثیرگذاری آثار وی، گنجوی به‌عنوان یکی از شخصیت‌های برجسته و ماندگار در تاریخ ادبیات فارسی شناخته می‌شود و آثارش همچنان پس از قرون، در دل مخاطبان خود جای دارند و به‌عنوان یک نماد از غنای فرهنگ و ادبیات ایرانی تمامیت می‌یابند.

حکیم نظامی گنجوی به‌عنوان یکی از ارکان ادب فارسی در تاریخ ادبیات ایران مطرح است. اما در کتاب‌های ادبی تنها به بیان خصوصیات شعری و همچنین توصیفات، مبالغه، صور خیال و... در اشعار او پرداخته شده و کمتر از عرفان و آرای عرفانی او سخن به میان آمده است. در این رساله سعی شده آرا و آموزه‌های عرفانی او در حد بضاعت نگارنده مورد بررسی قرار گیرد.

نخستین بابی که برای رسیدن به موضوع اصلی رساله، گشوده شده؛ آشنایی مختصری است با نام و نسب و زندگی و آثار او که به پنج گنج معروف است. نظامی از شاعرانی است که در ضمن اشعار خود به وقایع مهم زندگی مانند ازدواج، فرزندش محمد، فوت پدر، مادر، دایی و همسرش اشاره کرده است؛ بنابراین در مورد بیش‌تر حوادث مهم زندگی وی نکات مبهمی وجود ندارد.

هرچند نام استادان نظامی از نکات پوشیده و نامعلوم زندگی اوست؛ اما مقام علمی و ادبی او بر کسی پوشیده نیست. او تا حدود سن سی سالگی به دنبال کسب علم و دانش بوده و پس از آن که دقایق و نهانی‌های علوم را یکایک بازجسته است؛ گوشه‌گیری و عزلت را انتخاب نموده و به ریاضت و تربیت نفس همت می‌گمارد؛ تا این که به معرفت حقیقی می‌رسد. در

باب دوم ضمن این که به بیان این مطالب پرداخته شده، تأثیر سنایی و شاعران دیگر بر نظامی مدنظر قرار گرفته است.

او علاوه بر این که سخت به مایه‌های عقیدتی شعر سنایی و ناصر خسرو معتقد است؛ به ظرافت‌های شعری و اظهار دانش و فضل خود در علوم مختلف و به‌ویژه علوم ادبی در شعر خویش، اهتمام می‌ورزد. شعر نظامی از نظر درون‌مایه عقیدتی، دنباله‌رو آثار اخلاقی - عرفانی سنایی، و سخن حکمی - اخلاقی ناصر خسرو و از نظر گرایش به مفاهیم علمی برای خلق مضامین، پیروانوری است.

نظامی در بیان مفاهیم الهیات و به‌ویژه در مناجات و راز و نیازهایش از تغزل و توصیف استفاده نمی‌کند. بنا به گفته علامه محمدتقی جعفری گویا این روش از قرن هفتم به بعد رایج شده است.

اما تأثیر نظامی بر شاعران بعد از خود نیز واضح و آشکار است. حتی شاعران بزرگی چون مولوی، سعدی و حافظ از این تأثیر مصون نبوده‌اند و این مطلب، مقام بلند علمی و ادبی او را می‌نمایاند.

باب سوم این رساله تأملی بر افکار و عقاید اوست. عده‌ای بر اساس برخی از ابیاتش او را شافعی و اشعری می‌دانند؛ اما اشعار دیگری از او نشان می‌دهد که وی معتقد به نوعی تقیه در ابراز افکار و عقاید بوده و نمی‌توان به طور قاطع راجع به عقاید او اظهار نظر کرد.

نظامی حکیم است و حکیم به حکم حکتمش، سخاوتمندانه و دلسوزانه به هدایت و راهنمایی خلق می‌پردازد و از طرفی دیگر ادبیات فارسی، ریشه در اندیشه و دیدگاه توحیدی دارد و در این دیدگاه پند و اندرز و احساس